

Péterffy Gyula

Az unitárius egyházi zene¹

(...) A keresztény ember Urának, Istenének tiszteletére zenei formába öntötte mindazt, amit szóval, imádsággal kifejezni nem tudott. Az így kialakult közös éneklés a keresztény istentiszteletnek jelentékeny alkotórészévé vált. Az első keresztények félénk hangú zsoltárai, himnuszai a keresztény egyházak megalapításával együtt terjedtek, és idővel mint keresztény egyházi zene, hatalmas művészetté fejlődött. Egyházi zeneművészet fogalmán tehát mindig Istent dicsőítő vagy emberi vallásos érzéseket kifejező zenei megnyilatkozásokat kell értenünk.

A hangszeres zene a kereszténység első idejében száműzve volt az istentiszteletből. Csak a 8. század táján nyert bebocsátást a templomba az orgonának valami kezdetleges formája. I. u. 1000 körül más sokszínű orgonákat építenek templomi használatra.

Az a zenei stílus, melyet a középkor nagy mesterei: Ambrus püspök, Nagy Gergely pápa, Palestrina, s mások kiépítettek, nem felelt meg már többé az újkor követelményeinek. Nem volt az a bonyolult stílus, elsősorban a reformáció céljaira szolgált. Az új istentiszteletnek új stílusúnak kellett lennie, ami az egész gyülekezetet összekapcsolja.

Mint régen a kereszténység, úgy most a reformáció sem hozott egyszerre új stílust az egyházi zenébe. Eleinte csak a latin szövegek nemzeti nyelvre való átültetésére törekedtek a reformátorok. Minthogy a protestánsok is az éneklést az istentisztelet lényeges részének tekintették, a protestáns vallás első hirdetői és

¹ 1974 decemberében, az unitárius énekeskönyv 50 éves jubileuma (9. kiadás) alkalmából Péterffy Gyula, a teológia egykori zenetanára papírra vetette, és az irattárba helyezte az unitárius egyházi zene fejlődéséről írott gondolatait. A hosszabb terjedelmű gépelt dolgozat eredetileg egy lelkésztovábbképző tanfolyamon hangzott el. Folyóiratunkban legutóbb Fekete Csaba debreceni levéltáros, az egyházzene kiváló kutatója közölt tanulmányt énekeskönyvünkről. A 2013. évi Unitárius Kalendáriumban Mezei Csaba, a kolozsvári Írisztelepi egyházközség lelkésze osztotta meg egyházzeneinkkel és énekeinkkel kapcsolatos gondolatait. Péterffy Gyula 1974-ben egyebek mellett ezeket írta: „*De, – meg kell mondanunk, hogy nem ezt vártuk, – nem a régit, a már 50 éves énekeskönyv újra kiadását. Nem, – egészen új – alaposan átdolgozott énekeskönyvet szerettünk volna látni, – erre lenne szükség, ez kellett volna.*” Az énekeskönyv változatlan 15. kiadása után talán nem lesz fölösleges közreadnunk Péterffy Gyula tanulmányát. A szerk.

követői kezdetben legnagyobb részt a katolikus énekköltészetből vettek át a templomi áhítatosságához szükséges énekeket, s alakították át a saját hitelveiknek megfelelő módon. A protestáns énekszerzők azonban lázas buzgalommal és lelkesedéssel kezdték fordítani a zoltárokat. Legsikerültebbek, legnépszerűbbek a Clemens Marot és Théodore de Bèze francia zoltárfordításai, Loys Bourgeois genfi kántorok és Claude Goudimel zeneszerző által francia népdalok felhasználásával szerzett zoltárdallamok lettek. E zoltárok magyar fordítását először a mi unitárius Bogáti Fazakas Miklósunk adja a 16. században. Követik őt 1607-ben Szenczi Molnár Albert zoltárfordításai, melyek a protestáns egyházakban leginkább elterjedtek. A zoltárok dallamai, habár megmaradtak, eredeti változatos ritmusuk az idők folytán a magyar nyelv hangsúlyainak követelménye miatt elveszett. A zoltárok idővel dicséretekkel és alkalmi énekekkel egészültek ki, hazai és idegen szerzők műveivel.

A hangszeres muzsikát reformátoraink is száműzték az istentiszteletből. Hogy kivették az orgonát, nem szabad arra következtetnünk, hogy félreismerték a zenének, az éneknek nagy hatását és szükségességét az istentiszteleteken. Ezen ténykedésükben nem vezette őket egyéb, mint az idő követelményei és a reformáció első nagy küzdelmeiben támadt szükségszerűség. Maga Dávid Ferenc is feljegyezte *Rövid magyarázat* című könyvében, hogy a trombitákat és az orgonát még 1550-ben kizárták a templomból.

(...) Unitárius liturgiánkban nem öncélú művészet a zene; szertartásaink szerves része. Célja: Isten dicsőítése s a hívek lelki épülése, s mint ilyen, évszázadokon át csak a gyülekezeti énekkel kapcsolódhatott be. Orgona hiánya miatt hangszeres zenéről, művészi egyházi zenéről nem is beszélhetünk. Templomainkban a 19. századig orgona sem volt. Nekünk unitáriusoknak legkésőbb vált édes gyermekünké ez a nagyszerű hangszer, mely az emberi szív minden érzését képes kiváltani, sőt megneemesíteni.

Első orgona a kolozsvári templomban épült 1806-ban, s ezután lassan-lassan a többi.

Ma már minden gyülekezetnek hű vágya, hogy orgonaszó mellett énekelje az Istent dicsőítő és magasztaló zoltárokat. Amíg orgona nem volt, a kántor a templom közepén elhelyezett énekeskönyv-tartó állvány mellett olvasta a szöveget és vezette az éneket. Egy Mészakőről származott szép, festett tulipános díszítésű éneklő állvány ma is látható a püspöki irodában. Felirata: „Tsoma Gergely maga költségével tsináltatta. 1776-ban.” Az énekvezető leginkább az „oskolames-ter” volt, aki tanított is. De volt önálló kántor is – valaki hozzáértő. Ahol magasabb osztálybeli tanulók is voltak, ott a tanulókból alakított „kantus” (énekkar) énekelt. Ha egyik sem volt, a pap vezette az éneket.

A mi unitárius egyházi zenénket tulajdonképpen ma is a gyülekezeti ének jelenti. Templomainkban alig hallani mást, csak kivételes, ünnepélyes alkalmakkor néhány szóló vagy karéneket. Jobb orgonistáktól, énekvezérektől kisebb prelúdiumokat. Nagyobb orgonákkal rendelkező városi és vidéki templomainkban ritkán, – a kolozsvári templomban ünnepi istentiszteletek alkalmával egy-egy orgonaművet hallhatunk, néha ún. templomi hangversenyt.

Lássuk először: mi tulajdonképpen az egyházi vagy gyülekezeti ének, s milyennek kell lennie?

Az egyházi ének, vagy nevezhetjük templomi népéneknek, költői alakba foglalt megzenésített imádság, amit vallásos ember nem a maga gyönyörködésére, hanem az Isten dicsőítésére, magasztalására énekel.

Tárgya nem lehet más, mint Isten tisztelése, imádása. Célja: nem művészi hatás, hanem a hívek lelkében az áhítatos hangulat felkeltése és kifejlesztése.

Az egyházi éneknek – úgy a világinak is – két alkotóeleme van: szöveg és dallam.

A szöveg az értelem hordozója, a dallam az érzelem kifejezője.

E két alkotóelem egybeforradása, egybeolvadása adja az egyházi éneket.

Az egyházi ének szövege elsősorban imádság kell, hogy legyen, nem elmélkedő, prédikációszerű.

Másodsorban, tartalmában és formájában ki kell, hogy fejezze az egyház, a hívek hitvallását.

A dallam vagy melódia, ahogy meghatározni szoktuk, különböző magasságú hangok egymásutánja, amely önmagában egységet képez, ritmusa és gondolati tartalma van. Az egyházi dallam tulajdonságaiban szép kell, hogy legyen, áhítatos, szelíden hajló, nagy ugrások nélküli, mentes minden világiasságtól, melódiában, előadásban, szövegben egyaránt. Nem emlékeztethet az egyházi ének világi melódiákra, nem lehet édeskés dallam, sem pedig valami érzélgős vagy szerelmi ének. Legyen megfelelően kis terjedelmű. Egyszerű, könnyen énekelhető. Tökéletesen simuljon a szöveghez, mind prozódia, mind hangulat tekintetében. Ritmikája egyszerű és világos. Romantikamentes, mert a magyar muzsika, a magyar fül nem szereti a romantikát, nem bírja, és ezért tisztán nem is éneklí, különösen a zeneileg képzetlen, falusi híveink. Szövegében és dallamában az istentisztelethez alkalmazkodó, szabatos, szép és áhítatra hangoló.

Egyszóval: legyen zeneileg értékes, tökéletességével művészi.

A legszebb szövegű és legalkalmasabb zenéjű egyházi ének sem ér semmit, ha a felsorolt feltételeknek nem felel meg.

Általános emberi természet, hogy a szép és a jó tetszik, az után vonzódik, kívánczik.

Az egyházi ének két alkotóeleme – a szöveg és a dallam – egymáshoz különböző módon viszonyulhat:

1. Alárendeltségi viszony áll fenn, mikor a dallam csak járuléka a hangsúlyozottabban megszólaló szövegnek. Ez a recitáló (elbeszélő) éneklési mód. Ilyent találunk a mi egyházi zenénkben is a Passió elbeszélő, evangélista szerepénél.

2. Ugyancsak alárendeltségi viszony áll fenn akkor is, amikor a dallam szinte véget érni nem akaró áradása mellett egyetlen „Alleluja” szóra hosszú ideig tartó dallamokat, hangfutamokat (koloratúrákat), hangcifrázatokat énekelnek. Ezek az ún. jubilációk. Ilyeneket találunk a keleti egyház régi dallamvilágában, s a gregorián énekeknél.

3. A másik eset a mellérendeltségi viszony, amikor a szöveg és a dallam egyenrangú félként társulnak. Ebbe a csoportba sorolhatók a mi egyházi énekeink. Művészi szempontból a vers és a zene összeillő, hangulat-kifejezésében egyező.

Ha már a zene mint művészet liturgiánknak lényeges alkotó része, adva van a lehetőség, a mód arra, hogy ezzel élve, a zenét felhasználva, híveink vágyát, érdeklődését e művészet iránt felkeltsük, áhítatra szomjazó lelkét kielégítsük. Mivelhogyszertartásunk helye a templom, ahol a hívő lélek a művészet adta szépségben nemcsak gyönyörködhet, ezen túlmenően e művészet művelésében cselekvően részt vehet, az énekkel a dal szárnyán teremtője felé fordulhat, Istenhez emelkedhet, mondván: „Hozzád megyek Uram, hozzád közel.”

Ezért az egyházi ének és zene művelői – elsősorban az énekvezér-organista és a lelkész –, valamint annak eszközei – az énekeskönyv és az orgona – a már említett követelményeknek megfelelően jót, szépet, művészt, áhítatkeltőt kell biztosítsanak és nyújtsanak az áhítat, az imádság után vágyó híveknek.

Lássuk, megvannak-e a mi egyházi zenénkben ezek a feltételek, ezek az eszközök? Ének, énekeskönyv, orgona, Korál (egyházi énekeink orgonakísérete), énekvezér, lelkész és az ezekből adódó gyülekezeti éneklés, az éneklő gyülekezet.

Ha megvan, tegyük vizsgálat tárgyává, megfelel-e a célnak, a követelményeknek, ha nem, lássuk, mi a tennivalónk a cél érdekében?

Egyházi énekeink vizsgálatát az alábbi szempontok figyelembevételével kell végeznünk:

1. Teológiai: amely az egyházi énekeink hitelvi kérdéseit vizsgálja és alkalmazza.

Az 1924-ben kiadott és ma is használatban levő énekeskönyvünk minden kiadás alkalmával több-kevesebb kihagyással, változtatással jelent meg. Hitelvi

szempontból az utóbbi is sok helyesbítést, kiigazítást kívánt. A lehetőségek határain belül a „Krisztus” szó Jézussal cseréltetett ki. Ugyanígy az 1954-ben megjelent és kiadott Passió is hitelvi és zenei szempontból teljes átdolgozást nyert. A szövegét egységes, összefüggő formában dr. Erdő János egyházi főjegyző és Lőrinczi László lelkész, a Nevelésügyi Bizottság elnöke állította össze. Zenei részét, az ősi melódia megtartásával, a szereplő személyek szóló (egyedüli), a tömegjelenetek (Turba) háromszólamú férfikarra való feldolgozását Péterffy Gyula tanár vezette.

2. Irodalmi és zenei: az énekek szövegét, verseit és a dallamokat vizsgálja formai és esztétikai szempontból.

Énekeink szövegét, ha nézzük, vizsgáljuk, láthatjuk, hogy az 1924-ben, elég nagy gonddal kiválogatott és íródott szövegek, versek közül az újabb és újabb kiadás alkalmával, mind több és több kimaradt és mással cseréltetett fel, mert a már említett követelményeknek nem feleltek meg teológiai, formai és esztétikai szempontból. Tudjuk, hogy sok-sok ének szövege, verse, mondhatni rendelésre, valamelyik meglevő dallam hangjegyeinek számához alkalmazkodva íródott. Az így „gyártott” ének-szövegek rendszerint nem szolgálnak az értelem gyönyörködtetésére, még kevésbé alkalmasak arra, hogy a szívet, a lelket imára indítsák, buzdítsák.

Mi legyen hát a mérték, melyet alkalmazva az énekek szövegeit ki kell változtatni, s az énekeskönyv anyagát majd összeállítani? Legyen biblikus, hitvallásos, könnyen énekelhető, hitelveinknek megfelelő, gyülekezeti használatba beillő, és mind szövegében, mind dallamában az egyházhoz méltó formájú, azaz egyszerűségében is művészi. Forma tekintetében a szöveg nyelvi tisztasága és helyessége legyen kifogástalan.

Egy 1861. évi Szépirodalmi Figyelőben Arany János a nagy költő így ír az egyházi énekekkel kapcsolatban: „...Olvastunk néhány újabb korban keletkezett vallási éneket, de megvalljuk, egyikben sem találtuk azon negélykés nélküli, igaz, bensőséges, azon buzgó vallásos érzelmet, amelytől régibb énekeink jobbjai át vannak hatva. Igazság: itt is mint a költői produkció minden ágában, ha ez nincs, akkor a szép szavak árja: csak zengő érc és csengő cimbalom.”

Aranynak ez a több mint száz éves intelme szólhat ma nekünk is.

Most e helyen nem feladatunk részleteiben bírálat tárgyává tenni az énekek szövegét. Ezt mindenki maga elvégezheti. Olvassa át az énekeskönyv anyagát figyelmesen, elejétől végig, nem hinném, ne látna meg, ne érezne meg sok-sok ének szövege költőietlenségét, a prozódiai hibákat, a rossz cezúrákat (metszete-

ket), a dallammal ütköző szöveghangsúlyok hibáit, sok helyt a szöveg profán vagy humoros kifejezéseit, magyartalanságait, az idegen fordításokból eredő nehézségeket és zökkenőket, mert jegyezzük meg, hogy a verses szöveg készítése, bármilyen alázattal és gondossággal készül, nem csupán szövegfordítás, hanem elsősorban művészi munka kell, hogy legyen.

Ez azt jelenti, hogy aki erre a munkára vállalkozik, tudatában kell legyen annak, hogy: minden nemzet költészete annyira sajátja, hogy el nem tulajdonítható. Átültethető, lefordítható más nyelvre is, de ez sohasem sikerülhet tökéletesen. Mert minden nyelvnek olyan sajátosságai vannak, melyek egy-egy nép gondolkodásának, észjárásának és vele érzelmének is egyéni jelleget adnak. (...) Ezért oly nehéz idegen szövegű dalokat, énekeket magyarra fordítani. Fokozza a nehézséget az is, hogy az idegen dallamot a vele társult idegen szöveg a maga lejtésére formálta. Így a magyar szöveg idegen dallam alá kényszerülve nem élheti saját életét, s a fordítót is igen nehéz feladat elé állítja. Ha a műfordító nem költő és nem zenész is egyben, munkája jól aligha sikerülhet.

Mindnyájunk előtt felmerülhet a kérdés: hol van, ki az, van-e nekünk ilyen, erre a munkára megfelelő emberünk? Gyorsan és bátran felelhetünk: nincs. Ez azonban nem jelenti azt, hogy megoldhatatlan a mi feladatunk. Megoldható, mert vannak költőink és vannak zenészeink. S ha e kettő összefog közös munkára, egy akarattal, egy cél érdekében, ha nem is tökéletes, de megközelítően jó munkát végezhetnek.

Énekeskönyvünk dallamanyagát nézve azt látjuk, azt állapíthatjuk meg, hogy sok az idegen forma, az idegen szellem, kirívó a sok dilettáns szerkezet közönségessége. Jellemző sokra az érzelgősség, a teljes semmitmondóság, következőleg hiányzik belőlük az egyházas forma. Említést nyert előbb az egyházi ének művészeti értékét mérő feltételek között az, hogy minden dallamnak tökéletesen simulnia kell a szöveghez, úgy prozódia, mint a hangulat tekintetében. Tudnunk kell azt: nem mindegy, hogy a dallamhoz írom a szöveget, vagy a vershez a dallamot. A nyelv zenéje építi meg a dallamot. Ez a dalköltészet egyetlen természetes útja. A zene értetővé teszi, még jobban kiemeli a költemény, a szöveg értelmét, amelynek a ritmusából született. A legszebb szövegű és legalkalmasabb zenéjű dal sem ér semmit, ha a szöveg prozódíája és zeneritmus a tökéletesen nem simulnak egymáshoz. Énekeinknél ez a technikai munka elvégzése nem jelent nehézséget. A jó dal ritmikáját hozzáigazítjuk a jó vers prozódíájához. Mit jelent ez? Ha az ének szövege magyaros lüktetésű hangsúlyos vers, akkor az első kívánság, hogy a dallam súlyos (ütemkezdő) hangjaira a szövegben is súlyos (szókezdő) szótagok essenek. Egyszerű, közismert népdal példával illusztrálva: Szeretnék szántani, hat ökröt hajtani, / Ha a rózsám jönne... stb. Láthatjuk, hogy

a *zsám* szótagnál már sántít a dal. Rossz helyre esik a hangsúly. Vagy: *Beszegődtem Tarnócára bojtárnak, Jó legelője van ott a birkáknak...* A *je* szótagnál is láthatjuk, hogy hibás a hangsúly.

Lássunk egyházi énekeink közül néhány példát. Persze nem a zoltárdallamok közül, mert azok dallamának eredeti ritmusát nem találjuk énekeskönyvünkben. Az idők folyamán azok a francia versre szabott, francia népi dallamokból Goudimel és Bourgeois genfi kántorok által szerkesztett énekek ritmusa elmosódott, átalakult, más-más nyelvű szövegek kiejtése szerint módosult, kiegyenlített ritmusával sajátos ún. korál stílust hozott létre. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy a leírt egész- fél- és negyed kottaértékek szerint kell énekelnünk, mert ha azt tennénk, nagyon elnyújtott áhítat nélküli, művészietlen lenne éneünk.

Megjegyezhetjük, hogy sok gyülekezetünkben elég rossz népi szokásból ezt gyakorolják. Igyekeznünk kell ezeknek a zoltárdallamoknak a tempóját élénkebbé tenni, a szöveg kiejtése, elbeszélése szerint a szótagok hosszú vagy rövidségéhez alkalmazkodni. Ezzel értelmesebbé, érthetőbbé, az éneklést könnyebbé és szebbé tehetjük. Zoltárdallamaink ritmusa, hangjegy értékelése még mindig kiigazítást kíván. Pl. a 2. számú „Isten szent házába bémegyek” a kotta ritmusa szerint így hangzik: „Is-tenszent há-zá-babé-me-gyek.” Ennek a magyar szövegnek teljesen egyforma, egyenletes időmértékű, negyed hangjegy felel meg.

Még feltűnőbb ritmikai hibákat találunk a dicséreteknél, vagy más alkalmi énekeinknél a szöveg és dallam hangsúlyegyezése körül. Csak egy példát lássunk: A 24. számú „Nagy Istenünk...” kezdetű éneknél a negyedik sorban: „hitünk ha lanka- doz-nék...” stb.

A *lanka* után nemcsak hogy megállunk, még új lélegzetet is veszünk, hogy minél jobban kivághassuk, kihangsúlyozzuk a *doznék* szótagot. Ugyancsak kívánatos, hogy a szöveg hosszú szótagjára a zenében is hosszabb, a rövidre pedig rövidebb értékű hang jusson.

Énekeinknél ezt a metrum-kiigazítást a melódia megtartása mellett feltétlenül el kell végeznünk. Az ilyen hibákon a népénekeinknél és az egyházi énekeinknél is az éneklők ösztönösen változtatnak.

A fordításból származó szövegeknél nagy figyelmet és hozzáértést kíván, hogy a dallam eredeti ritmikáját meg nem sértő, de hozzáillő szöveget kapjon az ének. Sajnos, ebből a szempontból az idegenből fordított énekeink szövegei nem mondhatóak a legsikerültebbeknek. Pl. a 146. számú így hangzik: „É-desatyánkörö-kuroda fönn...” A tanulság e példából az, hogy a szövegnek és a dallamnak kifejezésbeli összhangban kell lennie egymással. Ez az énekeinknél az által lenne elérhető, ha minden énekszövegnek (szakaszonként) saját dallama

lenne. Ehhez azonban nem tudunk alkalmazkodni, mert akkor nem csupán minden éneknek, hanem minden versszaknak külön dallamra lenne szüksége. Gondoljunk csak az egyes énekeink ellentétes tartalmi strófáira, ami ún. átkomponált éneket eredményezne. Ezeket pedig ebben a formában egyetlen gyülekezet sem tudná énekelni. Tagadhatatlan, hogy több színt adna az énekeskönyvünknek és a gyülekezeti éneknek, ha az énekszövegeket mentől több dallamra énekelnénk. Azonban itt tekintetbe kell vennünk a gyülekezet dallamhordozó, felfogó képességei határát is. Ebből a szempontból, ha énekeskönyvünket és gyülekezeteink dallamismeretét vizsgáljuk, nagyon meglepő képet kapunk. Mostani énekeskönyvünk háromszázhusz éneket tartalmaz. Ebből önálló dallammal rendelkezik 144 és 10 temetési ének, összesen tehát 154 dallam. Megdöbentő, hogy a 150 zsoltárból alig 30 van az énekeskönyvünkben. Azon énekdallamoknak a száma, amik gyülekezeti éneknek tekinthetők, közel 80-at tesz ki.

Gyülekezeteink dallamismeretét (repertoárját) ha számba vesszük, hihetetlenek tűnő számot kapunk. Kérésre néhány fiatal énekes és lelkész egy éven át jegyezte a gyülekezettel énekelt és ismert énekeket, dallamokat. A kolozsvári énekes is rendszeresen naplót vezet az énekekről. E kimutatások szerint a kolozsvári gyülekezet dallamismerete szám szerint ezt mutatja: Kezdő- és derekas-ének 23, zsoltár 11, záróének 1, összesen 35. Töredelmes ének 2, hétköznapi 5, ünnepi 8, alkalmi 3, összesen 18. E két csoport együtt 43. Ezekből is legalább 10-et a gyülekezet nemigen énekel, csak az énekes, lelkészek, teológiai tanárok és teológusok.

Ha a kolozsvári gyülekezet csak 30%-át ismeri és éneкли, csodálkozhatunk-e a vidéki gyülekezeteinken, hogy dallamismeretük a fent említett kimutatások alapján – szám szerint 25–30-ra tehető. Ez elég szomorú kép. Ez még nem nevezhető éneklő gyülekezetnek. Mi az oka ennek? Próbáljuk megállapítani.

Dallamismeretről lévén szó, a dallamokkal kapcsolatosan már megállapítottuk azt, hogy sok az idegen dallam. A zsoltárokról nem beszélek, mert abból több kellene, hogy legyen az énekeskönyvünkben. Ezen egy újabb kiadás alkalmával könnyen segíthetünk. A nehézséget, a bajt az idegen zeneszerzők dallamai okozzák. Nem vitatom, hogy ezek dallamai között vannak szépek, kedveltek, de általában, többségében nem használatosak, mert idegenek a magyar fülnek, a magyar ízlésnek. Aztán van elég szép számmal olyan énekdallam, ami nem üti meg a mértéket, nem való istentiszteletre. Hadd említsek néhány kirívó esetet: pl. a 256. zsoltár. „Ember tervez, oda lesz” a Salvation Army Music-ből származó dallam kezdete „Az én ludam...” kezdetű népdalunkra emlékeztet. Középe táján pedig a Nyikó menti csürdöngölő dallamra. Való ez a mi templomi, gyülekezeti énekeink közé?

Előbb azt mondtuk, hogy az egyházi ének legyen nagy ugrások nélküli. A 27-es „Szívünk szavát...” kezdetű nemcsak oktávot ugrik, hanem nonat – 9 hangot. Tudja ezt énekelni templomi gyülekezet? Nem! A 44-es: Hősök emlékünnepe gyártott, egy régi Zsakovszky-féle nagypénteki ének dallama elrontva, megtoldva két közbeiktatott taktussal, mert hát a szöveg úgy kívánta.

A 75-ös régi virágének, olyan jól pontozott ritmusú dal, hogy az újjal való pattogtatást is megköveteli.

Így nézve, vizsgálva énekeinket, láthatjuk, hogy bizony sok tennivaló, javítanivaló van énekeskönyvünkön.

Az énekek elrendezésével kapcsolatban is kifogásolható az, hogy a dicséretetek közé zsoltárok vannak betéve. Miért nem maradhatott a zsoltár a maga helyén, a maga szövegével? Himnológiai tekintetben helytelen énekeskönyvünknek illetően való elrendezése, a zsoltároknak dicséretekkel való összekeverése.

Tudni kell azt is, hogy nem minden vallásos ének egyházi ének. Márpedig a mi énekeskönyvünk gyülekezeti énekeskönyv, aminek gyülekezeti énekeket kell tartalmaznia. Fontos, híveink kezébe olyan énekeskönyvet adni, amiből szívesen, örömmel énekelnek. Híveink nagy része szeret énekelni, ha az ének tetszik, ismeri és tudja, akkor, ahogy szokták mondani „torkaszakadtából fújja.”

Az idegen eredetű vallásos énekeinket sem kell eleve elvetnünk, amennyiben hitelvi szempontból megfelelőek, vagy nem romboló hatásúak. Azokat gyűjtenünk, ápolnunk kell, mert nem egy közülük liturgiánkon kívül egyházi ünnepeken jól használhatóak, de nincs helye az énekeskönyvünkben, istentiszteletünk rendjében.

Az énekeskönyvünk most olyan, amilyen. Ezzel kell élnünk. De máris jelezhetjük az irányelveket, melyek szerint készülnie kell a jövő új énekeskönyvének:

1. Minél kevesebb változtatás, különös tekintettel a régi, hogy úgy mondjam – patinás – megszokott, beidegződött énekeinknél.

2. Hitelvi szempontból megfelelő.

3. A dallamoknál ritmikára való törekvés (de csínján!).

4. Dallam és szövegritmus egyezése.

5. Hangnemek mélyítése, mert érezzük, hogy igen magasak.

6. A melizmák (hajlítások) alkalmazása, megtartása ott, ahol azok a dallam szerves részét képezik.

7. Végül olyan énekek legyenek az új énekeskönyvben, melyek mind tartalmi, mind költői és zenei-forma tekintetében kifogástalanok és egyszerűségben művésziek.

A mi egyházunk éneklő egyház, egyházi zenét művelő közösség, ahol a hívek, a gyülekezet cselekvően részt vesznek az istentiszteleten, énekkel imádják, dicsérik az Urat. Egyházi zenénk hanyatlásának egyik tünete, hogy híveink kezdenek elszokni az énekléstől, az énekes közreműködés gyakorlatától. S ahol énekelnek, ott is (kivételek vannak) rosszul, vagy nem szépen énekelnek.

Próbáljuk meg híveinket ritmikusan, mérsékeltebb hangerejű, kifejezőbb és ízlésebb éneklésre nevelni. Legyen az ének egyszólamú, ne terceljünk, mert főleg a zoltárok, de régi és újabb dicséretetek is, nemcsak hogy nem kívánják, de meg sem tűrik az ún. tercelést. De ettől függetlenül is a keresztyén gyülekezet istentiszteletén maradjon meg a maga szép hagyománya mellett, s legyen neki elég annyi, hogy megtanul egy szólamban szépen, de valóban szépen énekelni, mert kétszeresen imádkozik az, aki szépen énekel.

Helytelen az éneklésnek az a módja, amikor egyes énekekből csak egy-két szakaszt énekelnek az istentiszteleten. Az énekeket végig kell énekelni. Az új énekeskönyv szerkesztőinek figyelemmel kell lenniük: ne legyen 6–8 szakaszos ének, csak annyi, amennyi fáradtság nélkül elénekelhető.

Az énekek versszakai között nem játszunk, nem orgonázunk, nincs helye, nincs szükség közjátékra.

Említést kell tennem az egyházi éneknek az istentiszteletben való helyéről. Istentiszteletünknek, legyen az bármilyen – rendes, ünnepi vagy alkalmi –, megvan a maga liturgiai formája. Ez áll: ima, prédikáció és énekből. E három alkotóelemből bármelyik hiányoznék, az elvégzett istentiszteletei aktust hiányossá, csonkává tenné. Ebben a szolgálati rendben a gyülekezeti éneklés nem alárendeltségi, hanem mellérendeltségi viszonyban foglal helyet. Éppen ezért az istentisztelet rendjében meghatározott helyéről elhagyni, vagy mással helyettesíteni (énekkarral, szólóénekkal vagy más egyébbel) semmi körülmények között nem szabad. Minden ünnepi, vagy szertartási, vagy más programnak azután kell következnie. Ha az ünnepi vagy alkalmi istentisztelet kiegészítője a műsor (emlékbeszéd, üdvözlés stb.), ebben az esetben a záróéneket hagyjuk a végére. Végezetül zárjuk le a kérést azzal, hogy az ének mint az istentisztelet formai eleme, nem tekinthető a liturgia többi cselekménye egyszerű bekeretezésének, sem pusztán díszítő elemének, vagy a közös éneklés alkalmas és hatásos formájának, hanem sajátos és nélkülözhetetlen része az Istent tisztelő szolgálatnak.

Mondtuk már, hogy az egyházi ének imádság. Így az imádkozásra való nevelésnek is egyik legjobb eszköze. Költemény, ami a formaérzéklet és az ízlést is fejleszti. Dallama az éneknek, ha jó és szép, szintén ízlésre nevel. Vallásoktatásunkban tehát több időt és nagyobb gondot kell fordítani az egyházi énektanításra. Az éneklő gyülekezet megteremtését neveléssel, a gyermeknél kell kezdeni.

Az egyházi éneknek és zenének irányítója az énekvezér; ma legtöbb helyen a lelkész. Ezek hozzáértésén, ügyszeretétén, lelkiismeretességén, buzgóságán fordul meg, hogy mennyire tudjuk híveinkkel az egyházi zenét, az éneket megszerettetni, őket éneklésre szoktatni, a szertartás cselekvő részesévé tenni.

Az énekvezérrel kapcsolatban megjegyezhetjük azt, hogy sok helyen (ma nem, mert nincs) az egyházi éneklés nagymértékben való elhanyagolása az énekvezér szóló éneke miatt van, nem engedi a gyülekezetet énekelni.

Az énekvezér csak vezesse az éneket, és ne törődjék azzal, hogy az ő hangját mindig hallják. Az éneket pedig nem harsogó orgona-változattal, hanem szépen, összhangzatosan kísérje. Sajnos, mindez, amit az énekvezérrel kapcsolatban elmondtam, ma csak elmélet, mert a gyakorlatban énekvezér hiány miatt nehezen valósítható meg, feltéve, ha a lelkész nem hozzáértő. Ahol énekvezér is van, ott a lelkész és énekvezér harmonikus együttműködése kellene, hogy biztosítsa az elmondottak jó eredményét. Sajnos, e körül is sok hiba van, minek oka leginkább hiúság, önzés, anyagiasság, egymás meg nem értése („a kántorom” – nem az egyházközség kántora), lebecsülése és nem eléggé értékelése.

(...) Még csak két dolgot említek meg: a templomlátogatás fokozásához nagyban hozzájárul a környezet – a templom vonzóereje –, a külső, a kinézése. Templomainkra azt szokták mondani, hogy üresek, nincs semmi, ami megfogja, megragadja a belépőt. Többször láttam idegent bejönni a templomunkba. Néz, keres, és nem kapja, hogy mibe fogózzék, mibe kapaszkodjék, amivel magát Istennel összekapcsolja. Templomainkban az úrasztalán, a szószéken és az orgonán kívül más egyéb nincs. E három közül legtöbb baj az orgonával van. Annak rossz állapota, hangolatlansága és az énekvezér gyenge játéka nem hogy emelné, fokozná, hanem kimondottan romboló hatással van az áhítatra. Ezen is segíteni, javítani kell. Az orgona külsejével és elhelyezésével is sokat javíthatnánk templomaink vonzerején. Annak díszes formája, tisztán tartása, a karzaton eldugott helyről a templom nyílt, látható helyére való elhelyezésével templomainkat díszíthetnénk, megnyerőbbé, melegebbé tehetnénk és az „üres” jelzőtől megmenthetnénk.

Néhány szót a templomi hangversenyről: híveink szeretik, és szívesen hallgatják az egyházi hangversenyt, ha annak műsora érdeklődést keltő és főleg érthető. Amikor templomi hangversenyről beszélünk, illetve arra készülünk, ne fedkezünk meg arról, hogy a templom imaház, ahol a művészet nem képezhet öncélt, és műsora is a hívek vallásosságának előmozdítását kell, hogy szolgálja. A műsort képezheti ének, énekkar vagy bármilyen hangszer orgonakísérettel. Leghelyénvalóbb templomban az önálló orgonaműsor. Az ének és hangszerszólók óvatosan alkalmazandók, mert leginkább ezeknél történik visszaélés, ízléstelen-

ség, ami bármilyen jóhiszemű tájékoztatlanságából ered, végeredményben az egyházat rombolja, beviszi a világit az egyház falai közé. Gondolok a világi dal-
lamokra és operaáriákra.

Legyen egyik fő feladatunk az, hogy híveink lelki életét az egyéni és gyüle-
kezeti éneklés helyesebb és tudatosabb művelése által gazdagítsuk.

A gyülekezet mint közösség vegyen tevékenyen részt az áhítatos és szép éne-
kével a templomi vagy templomon kívüli szertartásainkon.

Higgyük el, hogy egyházi életünk fokmérőjének tekinthetjük a gyülekezeti
éneklést. Másképp kifejezve: az egyházi élet hőfokát és termékenységét legbizto-
sabban az énekléssel mérhetjük. Ahol van gyülekezeti ének, ott van éneklő gyü-
lekezet, s ott van egyházi élet is.

A 150. zsoltár 2. szakasza is erre figyelmeztet:

*Dicsérjétek őt kürtökben és ékes éneklésben,
Hegedűben, lantokban és hangos citerákban,
Az Úrnak zengedeztetek sípokban, virginákban,
És hangos orgonákban, örvendjétek az Istennek.*